

Islamic Maaref University

Scientific Journal Commentary Studies

Vol. 16, Autumn 2025, No. 63

An Educational-Guidance-Oriented Reading of the Story of Prophet Noah in the Holy Qur'an from the Perspective of *Tafsir Tasnim*

Sara Alem¹ \ Zahra Hashemi² \ Ahmad Zare' Zardini³

1. M.A. Student of Qur'anic Sciences and Hadith, Meybod University, Meybod, Iran.
saraalem3479@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Meybod University, Meybod, Iran
(Corresponding Author).
hashemi@meybod.ac.ir
3. Associate Professor of Qur'anic Sciences and Hadith, Meybod University, Meybod, Iran.
zarezardini@meybod.ac.ir

Abstract Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> 	<p>The story of Prophet Noah is among the most instructive Qur'anic narratives and has been analyzed in <i>Tafsir Tasnim</i> through a profound, systematic, and education-centered approach. The present study aims to examine the educational and ethical capacities of this narrative by analyzing its teachings in relation to the moral and social challenges faced by contemporary humanity. The central question of the article is how the ethical and epistemological teachings of the story of Noah can contribute to the reconstruction of modern human moral identity and the resolution of crises such as individualism, weakened spirituality, impatience, irresponsibility, and values' confusion. This research employs a descriptive-analytical methodology, drawing primarily on <i>Tafsir Tasnim</i>. The findings indicate that concepts such as patience, reliance on God (tawakkul), gratitude, benevolence, seeking forgiveness (istighfār), supplication, perseverance, and ethical social conduct constitute the core educational pillars of this story and may serve as spiritual and practical strategies for addressing contemporary moral crises. Moreover, the narrative delineates the path for individual and societal reform by warning against the consequences of denying truth, following misguided majorities, reducing knowledge to mere sensory perception, and ingratitude toward divine blessings. Overall, the study demonstrates that an educational reading of the story of Noah provides an enormous capacity for the reconstruction of individual and social ethics in the present era.</p>
<p>Date of received: 2025/04/09</p> <p>Date of modified: 2025/09/09</p> <p>Date of accepted: 2025/10/12</p>	
<p>Keywords</p>	<p>Prophet Noah, <i>Tafsir Tasnim</i>, Educational Teachings, Qur'anic Ethics, Educational Reading.</p>
<p>Cite this article:</p>	<p>Alem, Sara, Zahra Hashemi & Ahmad Zare' Zardini (2025). An Educational-Guidance-Oriented Reading of the Story of Prophet Noah in the Holy Qur'an from the Perspective of <i>Tafsir Tasnim</i>. <i>Scientific Journal Commentary Studies</i>. 16 (3). 173-198. DOI: 10.22034/16.63.6</p>
<p>DOI:</p>	<p>https://doi.org/10.22034/16.63.6</p>
<p>Publisher:</p>	<p>Islamic Maaref University, Qom, Iran.</p>

Introduction

Qur'anic narratives, particularly the stories of the prophets, constitute one of the most significant sources of directional and moral education in the Islamic tradition. Among them, the story of Prophet Noah (PBUH) occupies a distinctive position, because, by emphasizing on concepts such as patience, reliance on God, benevolence, and perseverance, offers a transhistorical model for ethical education and social reform. Drawing upon *Tafsir Tasnim* by Ayatollah Javadi Amoli, the present study seeks to reread the educational and ethical capacities of this narrative in relation to the moral and spiritual crises of contemporary humanity. The main research question is how the epistemological and educational teachings of this story can be employed as a model for reconstructing modern human moral identity and overcoming challenges such as individualism, spiritual decline, and irresponsibility.

Methodology

This study adopts a descriptive–analytical method and is based on a thematic interpretive approach within *Tafsir Tasnim*. Data were collected through direct reference to exegetical sources and comparative analysis of Qur'anic themes related to the story of Noah (PBUH). Within this framework, educational and ethical concepts were extracted and subsequently aligned with contemporary moral and social challenges.

Discussion

In *Tafsir Tasnim*, the story of Prophet Noah (PBUH) is presented not merely as a historical account but as a paradigm of divine educational traditions. The narrative is analyzed across two major stages—pre- and post-Flood—as two dimensions of prophetic mission and social reconstruction. Prior to the Flood, Noah (PBUH) called his people to faith with patience and benevolence, demonstrating ethical conduct and perseverance in the face of their obstinacy and ridicule. After the Flood, salvation is shown to depend not on lineage or blood ties but on faith and righteous deeds; the drowning of Noah's son and the fate of his wife exemplify that true deliverance is contingent solely upon faith.

According to the exegetical insights of Javadi Amoli, teachings such as reliance on God, patience, gratitude, seeking forgiveness, supplication, benevolence, and ethical social interaction constitute the foundations of religious education, by applying them, many psychological, moral, and social crises of the modern era may be cured. *Tafsir Tasnim* by emphasizing on the intrinsic connection between moral conduct and the cosmic order, introduces *istighfār* as a bridge between inner change and the descent of external blessings; since turning back to God, brings back harmony between humanity and nature.

Furthermore, the story of Noah (PBUH) cautions that denial of truth, adherence to misguided majorities, and the reduction of knowledge to empiricism consistently serve as preludes to spiritual decline. Due to these deviations, Noah's people strayed from the path of guidance, and the divine blessing of rain was transformed into affliction and punishment. From this perspective, history is not merely a recall of the past but a field of the lesson and ethical reconstruction. Contemporary humanity, by repeating similar errors in modern forms—such as extreme materialism, individualism, and neglect of spirituality—faces analogous ethical storms.

From an educational standpoint, Noah (PBUH) is depicted in *Tafsir Tasnim* as an

exemplary model of faithful Invitation (da‘wah) and education grounded in polite and compassionate discourse. Addressing his people with the affectionate expression “O my people,” he advances an empathetic dialogue and demonstrates through reformative conduct that guidance cannot be realized without benevolence and perseverance. Consequently, the story of Noah (PBUH) serves not only as a warning against the consequences of denying truth but also as a timeless lesson in patience, trust in God, and fidelity to ethical mission.

Conclusion

The findings of this study indicate that an educational–guidance-oriented reading of the story of Prophet Noah (PBUH) in *Tafsir Tasnim* offers a comprehensive framework for the reconstruction of individual and social ethics in the contemporary world. This reading is based on monotheism, patience, perseverance, and faith, and by emphasizing upon reliance on God, seeking forgiveness, ethical dialogue, and benevolence, providing practical solutions for addressing today’s moral and spiritual crises. Ultimately, analyzing the story of Noah (PBUH) from an educational perspective demonstrates that the Qur’an, through its symbolic and admonitory language, transforms history into a means of guidance—one that can inspire contemporary systems of religious education.

References

A) Books

- *The Holy Qur’an*.
- *Nahj al-Balāghah*.
- Al-Alūsī, Shihāb al-Dīn Maḥmūd (1994). *Rūḥ al-Ma‘ānī fī Tafsīr al-Qur’ān al-‘Azīm wa al-Sab‘ al-Mathānī (the Spirit of the Meanings in the Commentary of the Great Quran and the Seven Repeated Verses)*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-Baghdādī, ‘Alā’ al-Dīn ‘Alī b. Muḥammad (1994). *Lubāb al-Ta’wīl fī Ma‘ānī al-Tanzīl (the Chosen Parts of the Interpretation in the Meanings of the Revelation)*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah. [In Arabic]
- Al-San‘ānī, ‘Abd al-Razzāq (1989). *Tafsīr al-Qur’ān (the Commentary of Quran)*. Riyadh: Maktabat al-Rushd. [In Arabic]
- Al-Ṭabarī, Muḥammad b. Jarīr (1991). *Jāmi‘ al-Bayān ‘an Ta’wīl Āy al-Qur’ān (the Comprehensive Expression from the Interpretation of the Verses of Quran)*. Beirut: Dār al-Ma‘rifah. [In Arabic]
- Al-Ṭabarsī, Faḍl b. Ḥasan (1993). *Majma‘ al-Bayān li-‘Ulūm al-Qur’ān (the Collection of the Expression for the Sciences of Quran)*. Tehran: Naser Khosro. [In Arabic]
- Al-Zamakhsharī, Jār Allāh (2008). *Al-Kashshāf ‘an Ḥaqā’iq Ghawāmiḍ al-Tanzīl (the Most Discoverer of the Facts of the Ambiguties of the Revelation and the Fountains of the Views in the Aspects of the Interpretation)*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah. [In Arabic]
- Bahrami Siyavoshani, Davoud & Daniel (2016). *Nuh dar Qoran wa Asatir (Noah in the Qur’an and Mythology)*. Tehran: Center for Islamic Sciences Publishing. [In Persian]
- Balaghi, Seyyed Mohammad (2005). *Barresi-e Tahlili-e Sargozasht-e Hazrat-e Nuh “a” az Didgah-e Qoran wa ‘Ahdāyn (An Analytical Study of the Life of Prophet Noah (PBUH) from the Perspective of the Qur’an and Bible)*. Unpublished M.A. Thesis, Faculty of Usul al-Din, Qom. [In Persian]
- Benar, Elaheh (2015). *Barresi-e ‘Anasor-e Dastani dar Dastan-e Hazrat-e Nuh “a”*

- (*An Analysis of Narrative Elements in the Story of Prophet Noah (PBUH)*). Unpublished M.A. Thesis, Allameh Tabataba'i University. [In Persian]
- Bustani, Mahmoud (1997). *Pazhuheshi dar Jelveh-hay-e Honary-e Dastan-hay-e Qoran (A Study of the Artistic Dimensions of Qur'anic Stories)*. Mashhad: Astan Quds Razavi. [In Persian]
 - Ershadi, 'Aynollah (2001). *Simay-e Hadhrat-e Nuh "a" (The Image of Prophet Noah (PBUH))*. Tehran: Fardabeh. [In Persian]
 - Esmailinezhad, Elham (2013). *Esraeilat-e Dastan-e Nuh-e Payambar "a" dar Tafasir-e Fariqayn (Israelite Narratives of the Story of Prophet Noah "a" in Sunni and Shi'i Commentaries)*. Unpublished M.A. Thesis, Tarbiat Modares University. [In Persian]
 - Gholipour, Maryam (2018). *Namad-sazi-e Qoran-e Karim dar Dastan-e Hazrat-e Nuh "a" (Symbolism in the Holy Qur'an in the Story of Prophet Noah (PBUH))*. Unpublished M.A. Thesis, Islamic Azad University. [In Persian]
 - Ibn Fāris, Aḥmad b. Fāris (1983). *Mu'jam Maqāyīs al-Lughah (the Dictionary of the Criteria of the Words)*. Qom: Maktab al-I'lām al-Islāmī. [In Arabic]
 - Ibn Khaldūn (1996). *Al-'Ibar: Tarikh Ibn Khaldun (the Lessons: The History of Ibn Khaldūn)*. (Trans: M. Parvin Gonabadi). Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
 - Javadi Amoli, Abdullah (2009–2019). *Tafsir Tasnim (Tasnim Commentary)*. Qom: Esra Publications. [In Persian]
 - Javadi Amoli, Abdullah (2010). *Tafsir-e Mowzu'i-e Qoran-e Karim (Thematic Interpretation of the Holy Qur'an)*. Qom: Esra Publications. [In Persian]
 - Majlisi, Mohammad Baqer (1981). *Bihār al-Anwār (the Seas of the Lights)*. Beirut: Mu'assasat al-Wafā'. [In Arabic]
 - Mandegarnia, Eshaq (2015). *Barresi-e Tatbiqi-e Dastan-e Hazrat-e Nuh "a" dar Qoran wa "ahdayn (A Comparative Study of the Story of Prophet Noah in the Qur'an and the Bible)*. Unpublished M.A. Thesis, Mofid University. [In Persian]
 - Motahhari, Morteza (2007). *Falsafeh Tarikh (Philosophy of History)*. Tehran: Sadra Publications. [In Persian]
 - Official Website of the Office of the Supreme Leader (n.d.). *Dars-ha wa 'Ebrat-haye 'Ashura dar Kalam-e Rahbari (Lessons and Moral Insights of Ashura in the Words of the Leader)*. Retrieved from: <https://B2n.ir/s21534>. [In Persian]
 - Qaemi-Moqaddam, Mahdi (2010). *'Ebrat wa Tarbiat dar Qoran wa Nahj-albalaghah (Moral Lessons and Education in the Qur'an and Nahj al-Balagha)*. Qom: Research Institute for Islamic Sciences and Culture. [In Persian]
 - Quṭb, Sayyid (1983). *Fī Zilāl al-Qur'ān (in the Shadows of the Quran)*. Beirut: Dār al-Shurūq. [In Arabic]
 - Rahmani, Roshan (2024). *Qesseh (Narrative)*. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
 - Seddiqpour, Mahboubeh (2018). *Qesse-ye Zendegi-e Hazrat-e Nuh "a", Hazrat-e Hud "a" wa Hazrat-e Saleh "a" (The Life Stories of Prophet Noah, Prophet Hud, and Prophet Salih (PBUT))*. Tehran: Ketab Tara. [In Persian]
 - Shad-del, Marzieh (2013). *Tahlil-e 'Onsor-e Gofto-go dar Dastan-ha-ye Qorani ba Tekye bar Dastan-e Hazrat-e Nuh "a" wa Hazrat-e Musa "a" (An Analysis of the Element of Dialogue in Qur'anic Stories with Emphasis on the Stories of Prophet Noah and Prophet*

Moses (PBUT)). Unpublished M.A. Thesis, University of Tehran. [In Persian]

- Tabataba'i, Seyyed Mohammad Hossein (1997). *Al-Mizān fī Tafṣīr al-Qur'ān (the Criterion in the Commentary of Quran)*. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
- Zolfaghari, Ali (2010). *Hazrat-e Nuh (Prophet Noah (PBUH))*. Tehran: Meysam Tammar. [In Persian]

B) Journal Articles

- Azizi-Mehr, Khayyam (2021). Mas'ale-ye Eqtedar-e Arzesh-ha-ye Akhlaqi dar Jame'e-ye Iran: Tanazzol ya Tadavom (The Authority of Moral Values in Iranian Society: Decline or Continuity?). *Iranian Journal of Social Issues*, 12(2), 7–32. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.87902>. [In Persian]
- Bayat, Fariborz; Seyyed Mohammad-Sadeq Mahdavi & Bagher Sarukhani (2022). Behran-e Akhlaqi az Didgah-e Shahrivandan-e Tehrani (Moral Crisis from the Perspective of Tehran Citizens). *Journal of Applied Ethics*, 18(3), 1–67. <https://doi.org/10.22081/jare.2023.65097.1783>. [In Persian]
- Jalili Tal-khegāh, Farhad; Alireza Kaldi & Hossein Aghajani Mersa (2022). Tahlil-e Waz'eat-e Akhlaq-e Ejtema'i ba Takid bar Mas'uliat-paziri-e Ejtema'i: Mowred-e Motale'e Shahr-e Tehran (An Analysis of Social Ethical Conditions with Emphasis on Social Responsibility: A Case Study of Tehran). *Journal of Sociological Studies*, 15(2), 143–159. <https://doi.org/10.30495/jss.2021.1925403.1311>. [In Persian]
- Mirzaei, Reza & Somayeh Dalir Saf-aray Akhgar (2018). Bohran-e Ma'naviat dar Jahan-e Mo'aser (The Crisis of Spirituality in the Contemporary World). *Epistemological Studies in the Islamic University*, 22(1), 93–112. [In Persian]
- Parvin, Jalil; Mohammad Ali Mahdavi-Rad & Fariba Shojaei (2018). Tahli-e Tatbiqi-e Tufan-e Nuh dar Qoran wa Towrat (A Comparative Study of the Flood of Noah in the Qur'an and the Torah). *Journal of Interpretation and Language of Qur'an*, 7(1), 59–74. <https://doi.org/10.30473/quran.2018.5212>. [In Persian]
- Qaemi-Moqaddam, Mohammad Reza (n.d.). Rawash-e 'Ebrat-dehi dar Qoran (The Method of Moral Admonition in the Qur'an). *Islamic Education*, 1(1), 9–38. [In Persian]
- Shakernezhad, Ahmad (2017). Mabani-e Akhlaq-e Ejtema'i dar Ma'naviat-geraei-e Jadid wa Chalesh-ha-ye aan (Foundations of Social Ethics in inclining toward New Spirituality and its Challenges). *Ethical Studies*, 1(2), 123–149. [In Persian]
- Shamkhi, Mina & Nosrat Baji (2019). Esraeilat dar Tafsiir-e Menhaj al-Sadeqin ba Takid bar Dastan-e Nuh "a" dar Sureh Hud "a" (Israelite Narratives in the Commentary of *Manhaj al-Ṣādiqīn* with Emphasis on the Story of Noah "a" in Sūrat Hūd "a"). *Sirāj Munīr*, 10(2), 139–159. <https://doi.org/10.22054/ajsm.2021.7088.1069>. [In Persian]
- Shams-Bakhsh, Nasser & Zahra Motahhari (2019). Barresi-e Tatbiqi-e Dastan-e Hazrat-e Nuh "a" az Nazr-e Qoran-e Karim wa Ketab-e Moqaddas (A Comparative Study of the Story of Prophet Noah (PBUH) in the Qur'an and the Bible). *Comparative Qur'anic Studies*, 4(2), 69–90. [In Persian]
- Shoja'-Pourian, Valiollah (2013). Ta'ammoli dar Shakhese-ha-ye Qesse dar Qoran (A Reflection on the Characteristics of Narrative in the Qur'an). *Journal of Arabic Literature*, 5(2), 113–133. <https://doi.org/10.22059/jalit.2014.50260>. [In Persian]

قراءة تربوية - إرشادية لقصة نبي الله ﷺ في القرآن الكريم من منظور تفسير «تسنيم»

سارا عالم^١ / زهرا هاشمي^٢ / أحمد زارع زرديني^٣

١. طالبة ماجستير، علوم القرآن والحديث، جامعة ميبد، ميبد، إيران.

saraalem3479@gmail.com

٢. أستاذة مساعدة، قسم المعارف الإسلامية، جامعة ميبد، ميبد، إيران (الباحثة المسؤولة).

hashemi@meybod.ac.ir

٣. أستاذ مشارك، علوم القرآن والحديث، جامعة ميبد، ميبد، إيران.

zarezdardini@meybod.ac.ir

معلومات المادة	ملخص البحث
نوع المقال: بحث	تعد قصة نبي الله ﷺ من أكثر القصص القرآنية غنى بالدروس والعبر التربوية، وقد خضعت في تفسير «تسنيم» لمعالجة عميقة ومهنية ذات بعد تربوي واضح. يهدف هذا البحث إلى استكشاف الإمكانيات التربوية والأخلاقية لهذه القصة، وتحليل تعاليمها في مواجهة التحديات الأخلاقية والاجتماعية للإنسان المعاصر. وينطلق البحث من سؤال أساس مفاده: كيف يمكن توظيف الدروس الأخلاقية والمعرفية لقصة نوح ﷺ في إعادة بناء الهوية الأخلاقية للإنسان اليوم، ومعالجة الأزمات مثل الفردانية، وضعف الروحانية، وضيق الصبر، والتنصل من المسؤولية، واضطراب القيم؟ اعتمدت الدراسة المنهج الوصفي - التحليلي، بالاستناد إلى تفسير «تسنيم». وتكشف النتائج أن مفاهيم من قبيل: الصبر، والتوكل، والشكر، والإحسان، والاستغفار، والدعاء، والثبات، وأدب المعاشرة، تشكل الركائز التربوية لهذه القصة، ويمكن توظيفها بوصفها حلولاً معنوية وعملية لمواجهة الأزمات الأخلاقية الراهنة. كما تحذر القصة من عواقب إنكار الحق، واتباع الأثرة الضالة، وحصر المعرفة في الحس، وكفران النعمة، بما يرسم ملامح طريق إصلاح الفرد والمجتمع. ويخلص البحث إلى أن القراءة التربوية لقصة نوح ﷺ توفر طاقة أصيلة لإعادة بناء الأخلاق الفردية والاجتماعية في العصر الحاضر.
تاريخ الإستلام: ١٤٤٦/١٠/١٠	
تاريخ المراجعة: ١٤٤٧/٠٣/١٦	
تاريخ القبول: ١٤٤٧/٠٤/١٩	
الألفاظ المفتاحية	نبي الله ﷺ، تفسير تسنيم، التعاليم التربوية، الأخلاق القرآنية، القراءة التربوية.
الاقتباس:	صدارت (١٤٤٦). قراءة تربوية - إرشادية لقصة نبي الله ﷺ في القرآن الكريم من منظور تفسير «تسنيم». مجلة دراسات تفسيرية، ١٦ (٣)، ١٩٨ - ١٧٣. DOI: 10.22034/16.63.6
رمز DOI:	https://doi.org/10.22034/16.63.6
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران.

خوانش تربیتی - هدایتی از داستان حضرت نوح علیه السلام

در قرآن کریم از نگاه تفسیر تسنیم

سارا عالم^۱ / زهرا هاشمی^۲ / احمد زارع زردینی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

saraalem3479@gmail.com

۲. استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران (نویسنده مسئول).

hashemi@meybod.ac.ir

۳. دانشیار، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

zarezardini@meybod.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۱۹۸-۱۷۳)	داستان حضرت نوح <small>علیه السلام</small> از آموزنده‌ترین قصص قرآنی است که در تفسیر «تسنیم» با نگاهی عمیق، نظام‌مند و تربیت‌محور تحلیل شده است. این پژوهش با هدف بررسی ظرفیت‌های تربیتی و اخلاقی این داستان، به تحلیل آموزه‌های آن در مواجهه با چالش‌های اخلاقی و اجتماعی انسان معاصر می‌پردازد. پرسش اصلی مقاله آن است که چگونه می‌توان با بهره‌گیری از آموزه‌های اخلاقی و معرفتی داستان نوح <small>علیه السلام</small> ، به بازسازی هویت اخلاقی انسان امروز و حل بحران‌هایی همچون: فردگرایی، ضعف معنویت، بی‌تابی، مسئولیت‌گریزی و آشفتگی ارزش‌ها کمک کرد. این مطالعه با روش توصیفی - تحلیلی و با اتکا بر تفسیر تسنیم انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد مفاهیمی چون: صبر، توکل، شکرگزاری، خیرخواهی، استغفار، دعا، استقامت و ادب معاشرت، ارکان تربیتی این داستان را تشکیل می‌دهند که می‌توانند به‌مثابه راهکارهایی معنوی و کاربردی در برابر بحران‌های اخلاقی کنونی به‌کار گرفته شوند. همچنین، این داستان با هشدار درباره پیامدهای انکار حق، پیروی از اکثریت گمراه، تقلیل معرفت به حس‌گرایی و کفران نعمت، مسیر اصلاح فرد و جامعه را ترسیم می‌کند. در مجموع، این مقاله نشان می‌دهد که خوانش تربیتی از داستان نوح <small>علیه السلام</small> ، ظرفیتی اصیل برای بازسازی اخلاق فردی و اجتماعی در عصر حاضر فراهم می‌آورد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰	حضرت نوح <small>علیه السلام</small> ، تفسیر تسنیم، آموزه‌های تربیتی، اخلاق قرآنی، خوانش تربیتی.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸	عالم، سارا، زهرا هاشمی و احمد زارع زردینی (۱۴۰۴). خوانش تربیتی - هدایتی از داستان حضرت نوح <small>علیه السلام</small> در قرآن کریم از نگاه تفسیر تسنیم. <i>مطالعات تفسیری</i> . ۱۶ (۳). ۱۹۸-۱۷۳. DOI: 10.22034/16.63.6
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰	https://doi.org/10.22034/16.63.6
واژگان کلیدی	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.
استناد:	
کد DOI:	
ناشر:	

مقدمه

قصه‌های قرآنی، به‌ویژه داستان‌های پیامبران، از مهم‌ترین منابع تربیتی و اخلاقی برای هدایت انسان در همه دوران‌ها به‌شمار می‌آیند. یکی از شیوه‌های مؤثر در تحلیل این داستان‌ها، مدل «درس و عبرت» است که با استخراج اصول پایدار و تحلیل پیامدهای انحراف از آنها، وقایع تاریخی را به راهنمایی برای زندگی امروز تبدیل می‌کند. داستان حضرت نوح علیه السلام، نمونه‌ای برجسته از چنین روایتی است که با تأکید بر مفاهیمی چون صبر، توکل و پایداری، مسیر هدایت را در برابر فساد و انحراف نمایان می‌سازد.

تفسیر **تسنیم** اثر آیت‌الله جوادی آملی با رویکردی نظام‌مند و عقلانی، این داستان را به‌عنوان الگویی جامع از تربیت فردی و اجتماعی در بستر دعوت توحیدی بررسی می‌کند. در این خوانش، نوح علیه السلام پیام‌آوری خردورز و مقاوم است که با چالش‌های تربیتی قوم خود، از جمله انکار حق و بی‌اعتمادی به آموزه‌های الهی، مواجه است. این مقاله با تکیه بر این تفسیر، به واکاوی ابعاد تربیتی داستان حضرت نوح علیه السلام در پرتو چالش‌های اخلاقی انسان معاصر می‌پردازد.

طرح مسئله

بر اساس آموزه‌های اسلامی، درس و عبرت‌گیری یکی از شیوه‌های کلیدی برای هدایت انسان است.^۱ قصص قرآنی از مهم‌ترین ابزارهای هدایت در قرآن کریم‌اند که کارکردی فراتر از روایت تاریخی داشته و در مقام الگوهای تربیتی و هدایتی مطرح می‌شوند. خداوند در بیان سرگذشت انبیا تصریح می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ». ^۲ این آیه نشان می‌دهد که غایت قصص قرآنی، عبرت‌گیری و بازسازی مسیر تربیتی و اخلاقی انسان است. ائمه اطهار علیهم السلام نیز بر اهمیت این شیوه تأکید کرده‌اند؛ چنان‌که امام علی علیه السلام می‌فرماید: «الْناصِحُ بِالْجَرْبَةِ أَبْصَرُ مِنَ الْمُسْتَرْشِدِ بِالْعِبَارَةِ». ^۳ بنابراین، تاریخ و قصه‌ها تنها برای اطلاع نیستند؛ بلکه منبعی برای هدایت‌گری و اصلاح فرد و جامعه‌اند. در همین راستا، آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله) در تلاشند تا تحلیل داستان‌های قرآنی و دینی را به‌گونه‌ای مطرح کنند که درس‌ها و عبرت‌های آنها به‌روشنی تبیین شود و به هدایت‌گری منجر گردد.^۴

۱. ر.ک: قائمی مقدم، «عبرت و تربیت در قرآن و نهج البلاغه»، *روش‌شناسی علوم انسانی*، ۲۷ (۲)، ص ۹۱-۶۹.

۲. یوسف / ۱۱۱.

۳. شریف رضی، *نهج البلاغه*، حکمت ۲۱۰.

۴. درس‌ها و عبرت‌های عاشورا در کلام رهبری، <https://B2n.ir/s21534>

با این حال، انسان معاصر با بحران‌های اخلاقی و اجتماعی متعددی مواجه است که ضرورت بازخوانی قصص قرآنی را دوچندان می‌کند. از مهم‌ترین این بحران‌ها می‌توان به بحران معنویت،^۱ بحران مسئولیت‌پذیری اجتماعی،^۲ نسبی‌گرایی اخلاقی،^۳ بحران اخلاقی^۴ و تضعیف ارزش‌های اخلاقی^۵ اشاره کرد.

در این میان، داستان حضرت نوح علیه السلام از جایگاهی ممتاز برخوردار است؛ زیرا این داستان در دو مرحله مهم ترسیم شده است: پیش از طوفان، که نوح علیه السلام در مقام دعوت‌گری با قوم خود به صبر، استقامت، ادب در معاشرت و خیرخواهی می‌پردازد و پس از طوفان، که معیار ایمان و عمل صالح به عنوان تنها ملاک نجات آشکار می‌گردد. این دو مرحله الگویی عینی از فرآیند تربیت و پیامدهای پذیرش یا انکار آن را نشان می‌دهند.

از سوی دیگر قوم نوح دچار مجموعه‌ای از انحرافات اعتقادی و اخلاقی بودند که قرآن کریم به آنها اشاره کرده است: شرک و بت‌پرستی،^۶ انکار حق و تکذیب پیامبر،^۷ تکبر و استهزاء مستمر،^۸ پیروی از اکثریت گمراه،^۹ تکیه بر معیارهای مادی و ظاهری^{۱۰} و کفران نعمت‌های الهی.^{۱۱} این انحرافات نه تنها سبب نابودی آن قوم شد؛ بلکه به عنوان هشدار برای تمامی نسل‌ها مطرح گردید. با مقایسه این انحرافات با بحران‌های اخلاقی معاصر، روشن می‌شود که مشکلات امروز بشر بازتولید همان انحرافات در قالبی جدید است: شرک قدیم به صورت مادی‌گرایی افراطی و علم‌گرایی

۱. ر.ک: میرزایی و همکاران، «بحران معنویت در جهان معاصر مقاله»، *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ۲۲ (۱)، ص ۹۳.
۲. جلیلی تل‌چگاه؛ کلدی و آقاجانی مرساء، «تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی با تأکید بر مسئولیت‌پذیری». *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۱۵ (۲)، ص ۱۴۵.

۳. شاکرنژاد، «مبانی اخلاق اجتماعی در معنویت‌گرایی جدید و چالش‌های آن»، *اخلاق پژوهی*، ۱ (۲)، ص ۱۲۸.
۴. بیات، مهدوی و ساروخانی، «بحران اخلاقی از دیدگاه شهروندان تهرانی»، *مطالعات اخلاق کاربردی*، دوره ۱۸ (۳)، ص ۱۵.
۵. عزیزی مهر، «مسئله اقتدار ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران: تنزل یا تداوم؟»، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۲ (۲)، ص ۱۰.
۶. نوح / ۲۳.
۷. شعراء / ۱۱۰ - ۱۰۵.
۸. هود / ۳۸.
۹. هود / ۲۷.
۱۰. هود / ۳۱.
۱۱. نوح / ۲۰ - ۱۰.

حس‌گرایانه جلوه کرده، تمسخر پیامبران به صورت بی‌اعتنایی به آموزه‌های وحیانی و دینی بروز یافته، و پیروی از اکثریت به شکل فرهنگ مصرف‌گرایی و تبعیت کورکورانه از رسانه‌ها و افکار عمومی تکرار شده است. از این‌رو، بازخوانی داستان نوح می‌تواند پاسخی ریشه‌ای به بحران‌های اخلاقی و تربیتی عصر حاضر ارائه دهد.

هدف این پژوهش، واکاوی تحلیلی و مستند ابعاد تربیتی داستان حضرت نوح علیه السلام در تفسیر *تسنیم*، تحلیل تطبیقی انحرافات قوم نوح و بحران‌های انسان معاصر و تبیین راهکارهای تربیتی برگرفته از این قصه برای اصلاح اخلاقی و اجتماعی امروز است.

پیشینه تحقیق

تحقیقات مختلفی درباره داستان حضرت نوح علیه السلام انجام شده است که شامل: کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات می‌شود.^۱ هر چند این آثار نمایانگر تلاش‌های پژوهشی متعدد برای تحلیل و بررسی جنبه‌های مختلف داستان حضرت نوح علیه السلام از منظرهای تفسیری، تاریخی، تطبیقی و داستان‌شناسی هستند؛ اما در رابطه با نوآوری این پژوهش با آثار دیگر باید گفت پژوهش حاضر با تمرکز بر داستان حضرت نوح علیه السلام در سوره نوح و تحلیل آن از منظر تفسیر *تسنیم*، نوآوری خود را در پرداخت به ابعاد تربیتی

۱. برای نمونه: ارشادی، عین‌الله (۱۳۸۰): *سیمای حضرت نوح علیه السلام*، تهران: فردابه؛ بلاغی، سید محمد (۱۳۸۳ - ۱۳۸۴): «بررسی تحلیلی سرگذشت حضرت نوح علیه السلام از دیدگاه قرآن و عهدین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول الدین قم؛ ذوالفقاری، علی (۱۳۸۹): حضرت نوح، تهران: میثم تمار؛ اسماعیل‌نژاد، الهام (۱۳۹۲): «اسرائیلیات داستان نوح پیامبر علیه السلام در تفاسیر فریقین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس؛ شاددل، مرضیه (۱۳۹۲): «تحلیل عنصر گفتگو در داستان‌های قرآنی با تکیه بر داستان حضرت نوح علیه السلام و حضرت موسی علیه السلام»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران؛ بنار، الهه (۱۳۹۴): «بررسی عناصر داستانی در داستان حضرت نوح علیه السلام»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی؛ ماندگاریا، اسحق (۱۳۹۴): «بررسی تطبیقی داستان حضرت نوح علیه السلام در قرآن و عهدین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید؛ بهرامی سیاوشانی، داود و دانیال (۱۳۹۵): نوح در قرآن و اساطیر، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی؛ قلی‌پور، مریم (۱۳۹۷): «نمادسازی قرآن کریم در داستان حضرت نوح علیه السلام»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی.

صدیق‌پور، محبوبه (۱۳۹۷): *قصه زندگی حضرت نوح علیه السلام*، حضرت هود علیه السلام و حضرت صالح علیه السلام، تهران: کتاب تارا؛ پروین، جلیل، مهدوی‌راد، محمدعلی، شجاعی، فریبا (۱۳۹۷): «تحلیل تطبیقی طوفان نوح در قرآن و تورات»، *پژوهشنامه تفسیر و زبان قرآن*، شماره ۱۳؛ شمخی، مینا؛ باجی، نصره (۱۳۹۸): «اسرائیلیات در تفسیر منهج الصادقین با تأکید بر داستان نوح علیه السلام در سوره هود علیه السلام»، *سراج منیر*، شماره ۳۵؛ شمس‌بخش، ناصر، مطهری، زهرا (۱۳۹۸): «بررسی تطبیقی داستان حضرت نوح علیه السلام از نظر قرآن کریم و کتاب مقدس»، *مطالعات تطبیقی قرآن پژوهی*، شماره ۸.

این داستان از طریق رویکرد تحلیلی و تفسیری خاصی که در این اثر ارائه شده، برجسته می‌کند. با وجود آنکه آثار متعددی به بررسی داستان حضرت نوح علیه السلام پرداخته‌اند، پژوهش حاضر به طور خاص به بازخوانی و بازسازی این داستان بر اساس روش‌شناسی و دیدگاه‌های تفسیری تفسیر تسنیم می‌پردازد؛ رویکردی که تاکنون به صورت جامع و دقیق در پژوهش‌های مشابه مورد بررسی قرار نگرفته است. همچنین این پژوهش ضمن تحلیل ابعاد تربیتی و اعتقادی داستان حضرت نوح علیه السلام در سوره نوح و بر اساس روش تحلیلی داستان‌های مبنی بر درس‌ها و عبرت‌ها، تلاش می‌کند تا با ارائه فهمی عمیق‌تر از مفاهیم قرآنی، مسیر بهره‌برداری از این مفاهیم در حل مشکلات اجتماعی و اعتقادی امروز را روشن کند. پرداختن به دیدگاه‌های تفسیر تسنیم در این زمینه، می‌تواند افق‌های جدیدی را برای فهم درست قصص قرآنی و تبیین آن در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی بگشاید و از برداشت‌های انحرافی از مفاهیم قرآنی جلوگیری نماید.

روایت / خوانش قصه نوح در تفسیر تسنیم

در نگاه تفسیر تسنیم، داستان‌های قرآنی، به‌ویژه قصه حضرت نوح علیه السلام، صرفاً گزارش‌هایی تاریخی نیستند؛ بلکه ابزارهایی تربیتی و هدایتی‌اند که سنت‌های الهی را در قالب تجربه‌های انسانی بیان می‌کنند. آیت الله جوادی آملی با تأکید بر کارکرد تربیتی قصص، داستان نوح را الگویی جامع از دعوت، صبر، مقابله با انحراف، و تحقق وعده الهی می‌داند.

این داستان در قرآن، در سوره‌های متعددی آمده و ابعاد مختلفی از رسالت نوح علیه السلام را پوشش می‌دهد. تفسیر تسنیم با رویکردی تحلیلی، این ابعاد را در دو مقطع برجسته بررسی می‌کند: پیش از طوفان، که مرحله دعوت و مواجهه با قوم است و پس از طوفان، که ناظر به نجات مؤمنان و بازسازی جامعه است. در ادامه، این دو مقطع به تفکیک بررسی می‌شود.

۱. بخش اول: روایت / خوانش تفسیر تسنیم از داستان نوح قبل از طوفان

داستان حضرت نوح علیه السلام یکی از بخش‌های برجسته قرآن کریم است که از زوایای مختلف شخصیتی، تربیتی و الهی مورد بررسی قرار گرفته است. تفسیر تسنیم، با نگاهی عمیق به ابعاد مختلف این داستان، حضرت نوح علیه السلام را به عنوان نماد صبر و استقامت معرفی می‌کند. در جامعه‌ای غرق در فساد و بت‌پرستی، نوح علیه السلام مأمور شد تا مردم را به توحید و پرستش خدای یکتا دعوت کند. روش دعوت او، همان‌طور که در تفسیر تسنیم آمده است، بر پایه انذار و تبشیر قرار داشت و

نشان‌دهنده برخوردی همراه با محبت و جدال احسن بود.^۱

در برابر دعوت نوح، قوم او نه تنها تمایلی به پذیرش نداشتند؛ بلکه با تمسخر و تکذیب، به مخالفت آشکار برخاستند. تفسیر تسنیم این واکنش را ناشی از نظام فکری مبتنی بر مادی‌گرایی و تجربه‌گرایی قوم نوح می‌داند که باعث شد آنان دعوت پیامبر را به‌عنوان یک امر الهی نپذیرند.^۲ حضرت نوح علیه السلام در مواجهه با این مقاومت‌ها، نه مایوس شد و نه وظیفه خود را رها کرد؛ بلکه با بردباری به تلاش‌های مستمر خود ادامه داد.^۳

یکی از محورهای اساسی این بخش از داستان، ساخت کشتی به فرمان الهی است که در نهایت به نمادی از نجات و رستگاری تبدیل شد. این کشتی نه تنها تجلی عملی ایمان و اطاعت پیامبر از فرمان خداوند بود؛ بلکه به‌عنوان مرحله‌ای نمادین از عذاب الهی برای کافران و نجات برای مؤمنان معرفی شده است.^۴

تفسیر تسنیم همچنین به ویژگی‌های شخصیتی حضرت نوح علیه السلام توجه ویژه‌ای دارد. او به‌عنوان بنده‌ای شکور و صبور معرفی شده است که شرح صدر او در هدایت قومش به‌روشنی دیده می‌شود.^۵ بر اساس این تفسیر، «سلام» خداوند بر نوح نشان‌دهنده سلامت معنوی و اخلاقی او در تمام عوالم است.^۶

از منظر تربیتی، داستان نوح علیه السلام الگویی اخلاقی برای پایداری در مسیر حق، اعتماد به خداوند و اهمیت عمل صالح ارائه می‌دهد. علامه جوادی آملی این داستان را پیامی جاودانه برای همه نسل‌ها می‌داند که تأکید دارد فقط با توکل و تلاش می‌توان از عذاب الهی رهایی یافت و مسیر درست زندگی را یافت.^۷

۲. بخش دوم: روایت / خوانش تفسیر تسنیم از داستان نوح پس از طوفان

تفسیر تسنیم، داستان نوح علیه السلام را پس از طوفان به‌عنوان مرحله‌ای سرنوشت‌ساز در تاریخ بشریت

۱. جوادی آملی، تسنیم، ج ۳۸، ص ۲۱۹.

۲. همان، ص ۱۸۳.

۳. جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن، ج ۶، ص ۲۵۳.

۴. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۸، ص ۵۷۶.

۵. همان، ص ۱۶۲.

۶. همان، ص ۱۶۲.

۷. همان، ج ۷، ص ۹۲.

معرفی می‌کند. در این روایت، طوفان نماد قهر الهی و عدالت خداوند است که به مجازات قوم نوح انجامید؛ قومی که با سرکشی در برابر دعوت پیامبر، راه کفر و فساد را برگزیدند و عاقبت نابود شدند.^۱ با فروکش کردن طوفان، کشتی نوح علیه السلام بر کوه جودی استقرار یافت. این رویداد، تجلی اراده الهی در مدیریت دقیق طبیعت و پیوند میان امر الهی و قوانین طبیعی است.^۲ در این میان، داستان غرق شدن پسر نوح علیه السلام که به سبب کفر و اعمال ناشایست از اهل خانواده پیامبر شمرده نشد، بر اهمیت معیارهای معنوی و اخلاقی تأکید دارد. این بخش از روایت به روشنی بیان می‌کند که ایمان و عمل صالح، نه پیوند خانوادگی، معیار نجات در نظام الهی است.^۳ سرگذشت همسر نوح علیه السلام نیز که به دلیل فقدان ایمان در طوفان هلاک شد، همین پیام را تکرار می‌کند؛ نزدیکی به پیامبران بدون ایمان، ضامن نجات نیست.^۴

تفسیر **تسنیم** همچنین به نقش نجات‌یافتگان از طوفان به‌عنوان حاملان پیام توحید می‌پردازد. این گروه کوچک که مأمور بازسازی جامعه‌ای توحیدی شدند، نمایانگر آزمونی برای بشریت در حفظ اصول الهی هستند. از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی، این دوره نشان‌دهنده ضرورت مراقبت مستمر برای پیشگیری از بازگشت شرک و انحراف است که در اثر ضعف انسان و فاصله گرفتن از تعالیم الهی ممکن است رخ دهد.^۵

چالش‌های تربیتی و اخلاقی انسان معاصر و نقش آموزه‌های داستان حضرت نوح علیه السلام

امروزه انسان معاصر با مجموعه‌ای از چالش‌های تربیتی و اخلاقی مواجه است که تأثیرات عمیقی بر زندگی فردی و اجتماعی او داشته‌اند. این چالش‌ها شامل ضعف باورهای دینی و معنوی، افزایش خودمحوری و گرایش به فردگرایی، کاهش تاب‌آوری در مواجهه با مشکلات، آشفتگی در نظام ارزش‌ها و کاهش مسئولیت‌پذیری است. این وضعیت موجب رکود یا انحراف در مسیر رشد اخلاقی و معنوی فرد می‌شود و تعادل روانی و اجتماعی را به مخاطره می‌اندازد.

عوامل متعددی در ظهور این چالش‌ها نقش دارند؛ از جمله تحولات سریع فرهنگی و اجتماعی،

۱. همان، ج ۳۸، ص ۲۷۹.

۲. همان، ص ۳۵۱.

۳. همان، ص ۳۲۴.

۴. همان، ص ۴۰۸.

۵. همان، ص ۵۷.

فشارهای اقتصادی و روانی گسترده، گسترش فناوری‌های نوین و رسانه‌های جمعی، و کاهش اهتمام به آموزه‌های دینی و تربیتی اصیل. این شرایط به‌ویژه در میان نسل جوان، سبب دوری از اصول اخلاقی و معنوی و بروز سردرگمی و ناامیدی شده است.

در این زمینه، داستان حضرت نوح علیه السلام به‌عنوان یک منبع تربیتی و اخلاقی سرشار از پیام‌های بنیادین مطرح می‌شود که می‌تواند پاسخگوی این چالش‌ها باشد. از منظر تفسیری، ویژگی‌هایی همچون صبر، استقامت در برابر سختی‌ها، توکل بی‌دریغ به خداوند و خیرخواهی خالصانه، از شاخصه‌های برجسته حضرت نوح علیه السلام است که امروز نیز می‌تواند الگویی مؤثر برای مقابله با مشکلات و طی مسیر رشد معنوی و اخلاقی انسان معاصر باشد.

لذا تحلیل دقیق آموزه‌های نهفته در داستان نوح علیه السلام در بستر چالش‌های اخلاقی و تربیتی امروز، علاوه بر ارتقاء فهم عمیق‌تر این مسائل، امکان ارائه راهکارهای عملی و معنوی مؤثر برای عبور از این بحران‌ها را فراهم می‌آورد.

۱. درس‌های ماندگار: آموزه‌های اخلاقی و معرفتی از داستان حضرت نوح علیه السلام

چنان‌که گذشت، یکی از روش‌های تحلیل جریان‌های تاریخی، بررسی پدیده‌های تاریخی بر مبنای درس و عبرت است. به‌طور کلی مقصود از «درس» شناسایی عوامل و شرایطی است که به وقوع یک رویداد منجر شده و موفقیت‌ها یا ناکامی‌های آن را رقم زده است؛ در حالی که «عبرت» به معنای دریافت پیامدها و نتایجی است که از آن رویداد می‌توان برای پیشگیری از خطاهای مشابه یا تکرار دستاوردها برداشت کرد.^۱ نگاه به تاریخ تنها به‌عنوان مجموعه‌ای از وقایع گذشته نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای امروز باشد؛ بلکه با استخراج درس‌ها و عبرت‌ها، تاریخ به ابزاری زنده و سازنده برای هدایت جوامع تبدیل می‌شود.

مطالعه گزارش‌های تاریخی بر اساس درس‌ها و عبرت‌ها، این روایت‌ها را از یک گزارش صرفاً توصیفی و گذشته‌نگر به امری پویا و آموزنده بدل می‌کند. این روش، تاریخ را به منبعی معرفتی تبدیل می‌سازد که می‌تواند در دوره‌های مختلف مورد استفاده قرار گیرد و قابلیت تاسی و الگوگیری به آن می‌بخشد. چنین نگاهی به تاریخ، به روایت‌ها حیات می‌دهد و آنها را به راهنمایی برای تصمیم‌گیری‌های آینده جوامع و افراد بدل می‌سازد. این مدل نه‌تنها در تحلیل حوادث بزرگ

۱ قائمی مقدم، «روش عبرت‌دهی در قرآن»، *تربیت اسلامی*، ۳۰ (۱)، ص ۱۰.

تاریخی بلکه در هدایت مسیر تحولات کنونی و آینده نیز اهمیت بسزایی دارد. در این راستا، ابن خلدون در مقدمه اثر خود، «العبر»، بر اهمیت عبرت‌گیری از تاریخ تأکید می‌کند و تاریخ را به عنوان ابزاری برای شناسایی قوانین اجتماعی و هدایت جوامع معرفی می‌کند؛^۱ همچنین شهید مطهری در کتاب *فلسفه تاریخ*، تاریخ را به عنوان یک منبع معرفتی معرفی کرده و نقش درس و عبرت در هدایت جامعه را بررسی می‌کند^۲

یک. توکل، کلید ایستادگی در برابر چالش‌ها

توکل به خداوند یکی از مفاهیم برجسته در داستان حضرت نوح علیه السلام است. جوادی آملی در تفسیر *تسنیم*، مفهوم توکل در زندگی و دعوت حضرت نوح را به عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این پیامبر الهی برجسته می‌کند. حضرت نوح علیه السلام در پاسخ به تمسخرهای قومش که ساختن کشتی را بیهوده می‌دانستند، بر توکل به خداوند تأکید داشت. او آگاه بود که مأموریتش، هرچند دشوار، به اراده و قدرت الهی وابسته است. جوادی آملی بیان می‌کند که شهامت حضرت نوح در ادامه دعوت و ساخت کشتی، نشانه‌ای از ایمان عمیق و توکل مطلق به خداوند است، به‌ویژه زمانی که او در برابر استهزاء و مخالفت گسترده قومش ایستادگی کرد.^۳

دعوت حضرت نوح علیه السلام به توحید و اقدام او به ساخت کشتی نیز کاملاً بر اساس فرمان و اراده الهی انجام گرفت: «هر کاری می‌توانید علیه من انجام دهید؛ من به خدا توکل کرده‌ام».^۴ آیت الله جوادی آملی این موضع‌گیری قاطع را بیانگر اعتماد حضرت نوح به حمایت الهی و نترسیدن از عواقب احتمالی دنیوی می‌داند.^۵ در این راستا علامه طباطبایی در تفسیر *المیزان* نیز بیان می‌کند: «نوح به حدی در توکل به خدا استوار و قوی بود که در برابر تهدیدهای قومش اعلام کرد: من بر خدا توکل کرده‌ام و کار خود را به او سپرده‌ام. او را وکیل خویش قرار داده‌ام تا در امور من تصرف کند و خود را درگیر تدابیر و نقشه‌پردازی نکرده‌ام».^۶ این سخن به‌روشنی نشان‌دهنده اوج توکل نوح بر خداست،

۱. ر.ک: ابن خلدون، *العبر*، ص ۴۰ - ۳۳.

۲. ر.ک: مطهری، *فلسفه تاریخ*، ج ۱، ص ۶۵ - ۵۵.

۳. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۷، ص ۱۸۷.

۴. همان، ص ۱۸۲.

۵. همان، ص ۱۸۲.

۶. طباطبایی، *المیزان*، ج ۱۰، ص ۱۵۰.

به گونه‌ای که هیچ تدبیر یا نقشه‌ای از خود نداشت و همه امورش را به خدا واگذار کرده بود. علاوه بر این جوادی آملی به آیه «بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا»^۱ اشاره می‌کند که حضرت نوح علیه السلام، حتی در سخت‌ترین لحظات طوفان، به قدرت و اراده الهی متکی بود. این آیه نمادی از توکل کامل حضرت نوح علیه السلام بر خداوند است، چرا که او کشتی خود را با یاد و نام خدا به حرکت درآورد و آن را متوقف کرد.^۲

توکل حضرت نوح علیه السلام باعث شد او هیچ‌گاه به دغدغه‌های دنیوی و مخالفت‌های دیگران توجه نکند. این ویژگی نوح را از وابستگی‌های دنیوی آزاد کرد و او را بر انجام وظیفه الهی متمرکز ساخت.^۳ تحلیل جوادی آملی نشان می‌دهد که این توکل، نه تنها به او قدرت تحمل در برابر استهزاء و مخالفت‌ها را داد؛ بلکه راهنمایی برای تمام انسان‌ها در مواجهه با چالش‌های زندگی است.

دو. بندگی شاکرانه در مسیر هدایت

در داستان حضرت نوح علیه السلام، شکرگزاری یکی از ویژگی‌های برجسته‌ای است که در شخصیت این پیامبر بزرگ دیده می‌شود. قرآن کریم حضرت نوح علیه السلام را به عنوان «عَبْدًا شَكُورًا»^۴ معرفی می‌کند که در برابر نعمت‌های خداوند همیشه شکرگزار بود. این ویژگی شکرگزاری در داستان نوح علیه السلام نه تنها در بعد فردی بلکه در جنبه اجتماعی و جمعی نیز قابل توجه است.

تفسیر تسنیم با اشاره به مراتب شکرگزاری، حضرت نوح علیه السلام را در زمره «شکوران» دانسته که شکر در جان و رفتار او ریشه‌دار شده بود. علامه جوادی آملی بر این نکته تأکید دارد که نوح علیه السلام در سخت‌ترین شرایط نیز نعمت‌های الهی را می‌شناخت و با بندگی آگاهانه، آنها را در مسیر رضای الهی به کار می‌گرفت.^۵

در این راستا مکارم شیرازی نیز شکرگزاری حقیقی حضرت نوح علیه السلام را در رفتار، گفتار و افکار او متجلی می‌داند و تأکید می‌کند که او با استفاده از نعمت‌های الهی در مسیر رضای خدا، شکر عملی را به کمال رسانده است.^۶

۱. هود / ۴۱.

۲. جوادی آملی، تسنیم، ج ۱، ص ۳۰۰.

۳. همان، ج ۳۸، ص ۱۹۱.

۴. اسراء / ۳.

۵. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۸، ص ۱۶۲.

۶. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۲۹۶.

گفتنی است شکر حضرت نوح علیه السلام نه تنها یک عمل عبادی بلکه یک راهبرد اجتماعی برای رشد و تعالی جامعه بود. نوح علیه السلام با شکرگزاری خود به جامعه‌ای که دچار فساد و گمراهی شده بود، نشان داد که رابطه انسان با خداوند می‌تواند منبعی از برکات و رحمت باشد که حتی در سخت‌ترین شرایط، انسان را از عذاب‌ها و مصیبت‌ها نجات می‌دهد.

سه. استقامت؛ رمز پیروزی در طوفان‌های سختی

یکی از برجسته‌ترین درس‌های داستان حضرت نوح علیه السلام، استقامت بی‌نظیر او در برابر مشکلات و مخالفت‌های قومش است. قرآن کریم حضرت نوح را نمونه‌ای از پیامبران اولوالعزم معرفی می‌کند، کسانی که با عزم و اراده‌ای استوار، وظایف سنگین الهی خود را در برابر سخت‌ترین موانع و مخالفت‌ها انجام دادند: «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَأُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ»^۱.

علامه جوادی آملی توضیح می‌دهد که راز نام‌گذاری پیامبران اولوالعزم به این عنوان، عزم و استقامت نهایی آنان در مسیر رسالت الهی است.^۲ این پیامبران، نه تنها به توحید و پیام انبیای پیشین ایمان داشتند؛ بلکه با تصمیمی استوار، در برابر هرگونه تکذیب، اذیت و توطئه، از مسیر هدایت الهی عقب‌نشینی نکردند. حضرت نوح علیه السلام، یکی از این پیامبران، با صبر و استقامت بی‌نظیر خود، نزدیک به ۹۵۰ سال قوم خود را به یکتاپرستی و ترک شرک دعوت کرد. این مدت طولانی، با وجود تمسخرها، توطئه‌ها و مخالفت‌های مداوم قومش، نشانه‌ای از اراده‌ای قوی و توکل عمیق او به خداوند است.

حضرت نوح علیه السلام با توکل راسخ به خداوند، در برابر سرکشی و مخالفت مستمر قوم خود، پایداری نمود. در آیه «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غَمَةً ثُمَّ اقضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ»^۳ پیامبر الهی با لحنی قاطع و بی‌پیرایه، قوم خود را به آشکار ساختن تصمیم و اجرای توطئه‌های احتمالی‌شان فرا می‌خواند؛ بدون آنکه از آنان مهلتی طلب کند. این آیه بیانگر نهایت استقامت و اعتماد حضرت نوح به مشیت الهی است، چنان‌که نشان می‌دهد وی تحت هیچ شرایطی از رسالت خویش عقب‌نشینی نمی‌کند.^۴ طبری در جامع البیان، این موضع‌گیری قاطع را نشانه‌ای از اتمام حجت بر

۱. احقاف / ۳۵.

۲. جوادی آملی، تسنیم، ج ۱۰، ص ۴۷۴.

۳. یونس / ۷۱.

۴. ر.ک: جوادی آملی، تسنیم، ج ۳۷، ص ۱۷۳.

قوم و تجلی رحمت الهی از طریق دعوت بی وقفه پیامبر می‌داند.^۱

درس استقامت در داستان حضرت نوح علیه السلام بیانگر آن است که تحقق اهداف الهی مستلزم عزم راسخ و پایداری مستمر در برابر موانع و مخالفت‌هاست.

چهار. استغفار، دری به سوی رحمت و تعالی

یکی از درس‌های عمیق داستان حضرت نوح علیه السلام، تأکید بر نقش استغفار به عنوان دری برای جلب هدایت الهی و بهره‌مندی از فیوضات معنوی و مادی است. قرآن کریم از زبان حضرت نوح علیه السلام می‌فرماید: «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا * يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا * وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا».^۲ در این آیات، حضرت نوح علیه السلام قوم خود را به استغفار دعوت می‌کند و تأکید دارد که این عمل نه تنها سبب آمرزش گناهان می‌شود؛ بلکه برکات فراوان مادی و اقتصادی را نیز به همراه دارد.

از دیدگاه علامه جوادی آملی، استغفار پلی میان ساحت معنوی انسان و نظام تکوینی جهان است؛ به گونه‌ای که بازگشت به خداوند، افزون بر پالایش درونی، موجب نزول برکات مادی و سامان یافتن مناسبات طبیعت با زندگی انسان می‌شود. این ارتباط علی میان رفتار انسان و رخدادهای بیرونی، یکی از سنت‌های ثابت الهی در منظومه قرآنی به شمار می‌رود.^۳

استغفار در کلام حضرت نوح علیه السلام، بازگشتی آگاهانه و اصلاح‌گرانه به سوی خداوند است که با اثرگذاری بر ساحت فردی و اجتماعی، زمینه‌ساز نزول رحمت و تحول در نظام طبیعت می‌شود. از منظر مفسرانی چون: جوادی آملی،^۴ طباطبایی^۵ و آلوسی،^۶ استغفار نه فقط ابزار تطهیر معنوی؛ بلکه کلیدی برای گشایش‌های مادی و رفع بحران‌های اخلاقی و اقتصادی در سطح فرد و جامعه است. درس بزرگی که از این بخش از داستان حضرت نوح علیه السلام می‌توان گرفت، آن است که استغفار، افزون بر کارکرد معنوی، راهبردی مؤثر برای بهبود زیست دنیوی و ارتقای وضعیت اقتصادی و

۱. طبری، جامع البیان، ج ۱۲، ص ۳۹۱.

۲. نوح / ۱۲-۱۱.

۳. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۳، ص ۲۵۳.

۴. ر.ک: جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۹، ص ۵۲۷.

۵. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۴۶.

۶. آلوسی، روح المعانی، ج ۲۹، ص ۹۶-۹۵.

اجتماعی تلقی می‌شود؛ راهی که بازگشت به خدا را با اصلاح فردی و بهره‌مندی بهینه از مواهب الهی پیوند می‌زند.

پنج. ادب معاشرت در مسیر هدایت

از برجسته‌ترین آموزه‌های داستان حضرت نوح علیه السلام، التزام به ادب در گفت‌وگو با مخالفان است؛ رفتاری که بازتاب شرح صدر و رویکرد اصلاح‌گرایانه پیامبران الهی در مواجهه با انکار و خشونت کلامی است.

وقتی کافران قوم نوح به او نسبت گمراهی دادند و گفتند: «إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»^۱ حضرت نوح با پاسخ مهرآمیز و عاری از هرگونه خشم یا انتقام‌جویی، فرمود: «قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ»^۲. این پاسخ نشان‌دهنده اوج ادب و تواضع اوست. او نه تنها اتهام قوم خود را رد کرد؛ بلکه رسالت خویش را با بیانی منطقی و آرام توضیح داد.

علامه جوادی آملی در تحلیل این آیه بیان می‌کنند که حضرت نوح علیه السلام با استفاده از تعبیر «لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ»، جنس گمراهی را به طور کامل از خود نفی کرد. این نفی جامع، به دلیل استفاده از جمله نکره در سیاق نفی، تأکیدی مبالغه‌آمیز دارد و نشان می‌دهد که هیچ اثری از گمراهی در حضرت نوح علیه السلام وجود نداشته است.^۳ این نحوه بیان، به جای مقابله به مثل یا نسبت دادن سفاهت به قوم، نشان‌دهنده شرح صدر و رویکرد اصلاحی اوست.

علامه جوادی آملی همچنین تأکید می‌کنند که پیامبران در برخورد با قوم خود، همواره از لحن مهرآمیز استفاده می‌کردند و از عبارتهایی مانند «يَا قَوْمِ» بهره می‌گرفتند تا حس تعلق و اتحاد را القا کنند.^۴ حضرت نوح علیه السلام نیز با این لحن محبت‌آمیز، به دنبال جلب توجه قوم خود به حقیقت بود و از هرگونه خشونت یا تندی در بیان اجتناب می‌کرد. این ادب در معاشرت، نمونه‌ای از رفتار پیامبران الهی است که به جای مقابله با بدی افراد، تلاش می‌کردند بدی‌ها را از میان بردارند.^۵ سید قطب نیز، ادب و نرمی حضرت نوح در برخورد با قوم خود را برجسته کرده و آن را الگویی برای

۱. اعراف / ۶۰.

۲. اعراف / ۶۱.

۳. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۲۹، ص ۲۶۱.

۴. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۲۹، ص ۲۶۱.

۵. همان، ص ۲۶۱.

دعوت‌گران معرفی کرده است.^۱

این روش برخورد حضرت نوح علیه السلام، بر پایه دستور الهی «اذْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»^۲ است که به پیامبران توصیه می‌شود بدی را با نیکی دفع کنند و تا زمانی که امکان جذب افراد وجود دارد، از طرد آنها بپرهیزند. علامه جوادی آملی در این زمینه اشاره دارند که پیامبران الهی، مانند حضرت نوح علیه السلام، با لحن ظریف و مهرآمیز خود، تلاش می‌کردند تا پیش از مقابله با افراد گمراه، زمینه اصلاح آنها را فراهم کنند.^۳ این ادب در بیان و رفتار، نمونه‌ای روشن از سیره انبیاست که می‌تواند الگوی انسان‌ها در روابط اجتماعی و دینی باشد.

داستان حضرت نوح علیه السلام نشان می‌دهد که مواجهه محترمانه با مخالفت‌ها، نه تنها از منظر اخلاقی برتر است؛ بلکه کارآمدترین شیوه در تحقق اصلاح و هدایت است؛ شیوه‌ای که بر اثرگذاری پایدار ادب و رأفت در برابر خشونت تأکید دارد.

شش. خیرخواهی در راه هدایت

یکی از بارزترین ویژگی‌های حضرت نوح علیه السلام در داستان خود، خیرخواهی او برای قومش است. حضرت نوح علیه السلام در مواجهه با تکذیب‌های پیوسته قومش و دشمنی‌هایی که از سوی آنها متوجه او بود، هرگز از خیرخواهی و نصیحت آنها دست برنداشت. قرآن کریم در سوره اعراف می‌فرماید: «وَأَنْصَحْ لَكُمْ وَأَعْلَمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ»^۴ که نشان‌دهنده خلوص و عمق خیرخواهی حضرت نوح علیه السلام برای قومش است.

علامه جوادی آملی در تفسیر این آیه، به این نکته اشاره دارند که افزودن حرف لام به واژه «نصیحت» در این جمله، نشان‌دهنده خلوص و جدیت پیام حضرت نوح علیه السلام است. او به قوم خود می‌گوید که در مقام خیرخواهی، از هر نظر خالصانه و دلسوزانه برای آنها سخن می‌گوید. این خیرخواهی نه تنها از دیدگاه انسانی بلکه از منظر الهی و معرفت‌وحیانی است.^۵ حضرت نوح علیه السلام اعلام می‌کند که علم او به حقیقت و مسائل الهی از سوی خداوند به او داده شده و از این علم ویژه

۱. سید قطب، فی ظلال القرآن، ج ۴، ص ۲۱۰۵

۲. فصلت / ۳۴.

۳. جوادی آملی، تسنیم، ج ۶، ص ۲۵۴.

۴. اعراف / ۶۲.

۵. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۹، ص ۲۶۸.

برای هدایت قوم خود استفاده می‌کند. این علم الهی، مخصوص خود اوست و هیچ‌کس جز او از آن بهره‌مند نیست، بنابراین پیام او حاوی حکمت‌هایی است که برای سعادت قوم او ضروری است.^۱

از دیدگاه علامه جوادی آملی، این آیه به دو رکن اصلی در تبلیغ دین اشاره دارد: علم صائب و عمل خالص. حضرت نوح علیه السلام در تبلیغ رسالت الهی خود، به قومش می‌گوید که علم او خالصانه از خداوند است و در آن هیچ‌گونه مصلحت‌جویی یا آلودگی به دنیای فانی وجود ندارد. او از هیچ تلاشی برای راهنمایی قومش فروگذار نکرد و در این راستا، خیرخواهی واقعی را به نمایش گذاشت^۲

این خیرخواهی حضرت نوح علیه السلام تنها در عرصه علم و دعوت به توحید محدود نمی‌شد؛ بلکه در تمام جنبه‌های زندگی و سعادت قومش در دنیا و آخرت نیز شامل می‌شد. او با صراحت بیان می‌کند که اگر قومش به سخنان او گوش دهند و از آموزه‌های وحی پیروی کنند، به سعادت جاوید می‌رسند؛ اما اگر از آن اعراض کنند و مخالفت نمایند، عذاب سختی در دنیا و آخرت دامنگیرشان خواهد شد. علامه جوادی آملی معتقد است که حضرت نوح علیه السلام در تلاش بود تا با خیرخواهی واقعی خود، مانع از سقوط و هلاکت قومش شود و آنان را از عذاب الهی نجات دهد.

در این میان، قرآن کریم در سوره صافات، حضرت نوح را به‌عنوان یکی از «محسنین» معرفی می‌کند: «سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ * إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ».^۳ این نشان می‌دهد که حضرت نوح علیه السلام از محسنان بود؛ یعنی در هر زمینه‌ای، چه در دعوت به دین و چه در برخورد با قومش، نیکوکار و مهربان بود. به‌واسطه این نیکوکاری، او در نظر خداوند عزیز و مورد پاداش است.^۴ در این راستا زمخشری نیز بر صبر، حکمت و دلسوزی حضرت نوح علیه السلام در دعوت مستمر و خیرخواهانه قومش تأکید کرده است.^۵

آموزه خیرخواهی در سیره حضرت نوح علیه السلام بیانگر آن است که هدایت مبتنی بر دلسوزی، صداقت و معرفت، نقش مؤثری در اصلاح فرد و جامعه دارد و می‌تواند از انحطاط و سقوط جمعی پیشگیری کند.

۱. همان، ص ۲۶۸.

۲. جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن، ج ۶، ص ۲۴۷.

۳. صافات / ۸۰ - ۷۹.

۴. جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن، ج ۶، ص ۲۴۷.

۵. زمخشری، الکشاف، ج ۴، ص ۶۵۴.

هفت. قدرت دعا در عبور از بحران‌ها

جوادی آملی در تفسیر *تسنیم*، بر اهمیت دعا و استغاثه به درگاه خداوند در مواجهه با دشواری‌ها تأکید کرده و آن را به‌عنوان یکی از ارکان اساسی ایمان و توکل معرفی می‌کند. ایشان به دعای مستمر حضرت نوح علیه السلام در طول رسالت نهصد و پنجاه ساله‌اش اشاره می‌کند که چگونه در برابر تکذیب، استهزاء و آزار قوم، با ارتباط مداوم با خداوند، صبر و استقامت خود را حفظ کرد. دعا در دیدگاه نوح علیه السلام نه تنها ابزاری برای طلب یاری؛ بلکه روشی برای تقویت رابطه قلبی با خداوند و استمداد از قدرت بی‌پایان او بود.^۱

حضرت نوح علیه السلام در مراحل مختلف مأموریتش از دعا و استغاثه برای حل مشکلات بهره برد. از جمله، در هنگام مواجهه با تمسخر قوم در ساخت کشتی و هنگام وقوع طوفان، دعای او نشان‌دهنده ایمان عمیق و توکل کامل به خداوند بود. این استغاثه را می‌توان الگویی برای انسان‌ها در نظر داشت تا در سخت‌ترین شرایط، به جای ناامیدی، به درگاه خداوند متوسل شوند و هدایت و مدد الهی را طلب کنند. دعا نقشی کلیدی در تحقق اراده الهی و تغییر وضعیت‌های زندگی دارد. علامه جوادی آملی با اشاره به داستان نوح علیه السلام، بیان می‌کند که ساخت کشتی و وقوع طوفان، نتیجه دعا‌های خالصانه و مداوم آن پیامبر و نشانه‌ای از پاسخ الهی به ایمان و پایداری او بود.^۲ دعای نوح نه تنها سبب نجات مؤمنان؛ بلکه موجب هلاکت قوم نافرمان شد. به‌گفته جوادی آملی، دعا و توکل، عناصر ثابت در سیره پیامبران هستند و الگویی دائمی برای بشر به‌شمار می‌آیند. در این روایت، دعا واسطه‌ای برای پیوند با اراده خداوند و ابزار تحقق وعده‌های اوست؛ آموزه‌ای که بر اهمیت ارتباط مستمر با خدا در مواجهه با مشکلات زندگی تأکید دارد.^۳

بر اساس این مطالب ارتباط مستمر با خداوند از طریق دعا، عامل پایداری، آرامش درونی و اعتماد به حکمت الهی است. داستان نوح علیه السلام نمونه‌ای روشن از نقش دعا در عبور از بحران‌ها و تعمیق پیوند با خداوند تلقی می‌شود.

هشت. آموزش خواهی برای والدین

جوادی آملی در تفسیر *تسنیم* به یکی از مهم‌ترین اصول تربیتی در قرآن اشاره می‌کند: دعا و

۱. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۷، ص ۶۴.

۲. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۸، ص ۳۵۰.

۳. همان، ص ۳۵۰.

آموزش خواهی برای والدین. بر اساس این دیدگاه، آموزش خواهی از خداوند برای والدین نه تنها یک عمل نیکو و مورد توصیه است؛ بلکه یکی از مصادیق مهم احسان به والدین محسوب می‌شود. این سخن به ما می‌آموزد که محبت و احترام به والدین باید فراتر از اعمال ظاهری همچون نیکی و خدمت باشد؛ بلکه باید از خداوند برای آنان طلب آموزش کنیم، حتی اگر در رفتار یا عقایدشان کوتاهی یا خطاهایی دیده باشیم.^۱

این آموزه قرآنی، فرزندان را به درک عمیق مسئولیت اخلاقی و معنوی نسبت به والدین سوق می‌دهد. الگوی دعای انبیایی چون نوح علیه السلام و ابراهیم علیه السلام برای آموزش والدین، نشان‌دهنده جایگاه والای والدین و لزوم استمداد از رحمت الهی برای آنان است. چنین دعایی تجلی محبت حقیقی، احساس تعهد در برابر خداوند و اهتمام به سعادت اخروی والدین به شمار می‌رود.^۲

قرآن کریم، دعا برای آموزش والدین را الگویی تربیتی معرفی می‌کند که فراتر از نیکی‌های مادی، به تقویت پیوندهای معنوی میان فرزند و والدین می‌انجامد. این آموزه، تجلی محبت، احترام و قدردانی از نقش والدین در تربیت فرزند است و بر تداوم این پیوند حتی پس از مرگ والدین تأکید دارد. چنین دعایی، نشانه‌ای از تواضع در برابر خداوند و بیانگر احساس مسئولیت معنوی فرزند نسبت به سعادت اخروی والدین است. از سوی دیگر، آموزش برای والدین، انسان را از تکبر و خودخواهی دور می‌کند. این دعا نشان می‌دهد که فرزند باید نسبت به والدین خود در مقام احترام و درخواست رحمت و آموزش باشد، نه در جایگاه داوری و انتقاد. با این نگاه، درک و محبت فرزند به والدین عمق بیشتری پیدا می‌کند و از قضاوت‌های سطحی و دنیوی فاصله می‌گیرد.

۲. عبرت‌های جاودان: پیامدهای انکار حق در داستان قوم نوح علیه السلام

عبرت، به معنای آموختن از سرنوشت دیگران برای جلوگیری از تکرار اشتباهات آنان است. داستان قوم نوح، تصویری زنده از عاقبت انکار حق، تکبر و بی‌توجهی به هدایت الهی ارائه می‌دهد که به عنوان یک هشدار برای همه انسان‌ها در تمام اعصار مطرح شده است.

در این بخش، تحلیل‌های جواد آملی در تفسیر تسنیم درباره عبرت‌های داستان حضرت نوح مورد بررسی قرار خواهد گرفت. از جمله این عبرت‌ها می‌توان به نابودی قوم سرکش، پایان یافتن

۱. همان، ج ۵، ص ۳۷۹.

۲. همان، ص ۳۷۹.

طوفان با اراده الهی و پیامدهای بی‌توجهی به عدالت اجتماعی و اخلاقی اشاره کرد. هدف این بخش، تبیین درس‌هایی است که از گذشته می‌توان برای ساختن آینده‌ای بهتر آموخت.

یک. انکار حق سبب‌ساز نابودی

قوم نوح علیه السلام در طول ۹۵۰ سال، به‌طور مداوم دعوت‌های حضرت نوح را رد کردند و به تمسخر او پرداختند. آنان که از پیام حضرت نوح علیه السلام آگاهی کامل داشتند، به دلیل غرور و خودخواهی، به هیچ‌یک از هشدارها و دعوت‌های او توجه نکردند و در نهایت این تکذیب و سرکشی باعث شد که به سرنوشت شوم خود دچار شوند. این داستان در قرآن کریم به‌وضوح نشان می‌دهد که سرکشی در برابر پیام الهی، سرانجامی جز هلاکت و نابودی ندارد. قوم نوح علیه السلام به دلیل تکذیب آیات الهی و سرپیچی از دستورات حضرت نوح علیه السلام، در طوفان عظیم غرق شدند و این حادثه به‌عنوان یک پیام الهی برای تمامی نسل‌ها باقی ماند.

آیه مرتبط با این بخش از داستان «فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا»^۱ نشان می‌دهد که پس از تکذیب قوم نوح، خداوند حضرت نوح و پیروان او را نجات داد و کسانی را که پیام‌های الهی را تکذیب کرده بودند در طوفان غرق کرد.

این بخش از داستان حضرت نوح علیه السلام حاوی عبرت‌های بزرگ برای انسان‌ها است. این عبرت‌ها به‌ویژه در این نکته که انکار حق، چه در سطح فردی و چه جمعی، عواقب ویرانگری به همراه دارد، قابل توجه است. سرکشی و تکذیب پیام‌های الهی نه تنها موجب گمراهی و فریب انسان‌ها می‌شود؛ بلکه سرانجام آن، به‌طور حتم، نابودی و از دست دادن فرصت‌های اصلاح و رشد خواهد بود. انکار حقیقت و رویگردانی از آن باعث می‌شود که انسان از مسیر سعادت و هدایت دور شود و در نهایت در دام عواقب ناگوار گرفتار گردد.

علامه جوادی آملی در تحلیل این حادثه، بر اهمیت تسلیم انسان در برابر حق تأکید دارند و بیان می‌کنند که سرکشی قوم نوح از پذیرش حقیقت، ناشی از غرور و خودخواهی بود.^۲ ایشان اشاره می‌کنند که این غرور و تکبر، مانع از آن شد که قوم نوح علیه السلام در برابر پیام حضرت نوح تسلیم شوند و از اصلاح مسیر زندگی خود غافل ماندند. نتیجه این انکار، سرانجام در طوفان عظیم به وقوع

۱. اعراف / ۶۴.

۲. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۹، ص ۲۸۰.

پیوست و قوم نوح به طور کامل نابود شدند.^۱ علامه جوادی آملی تأکید می‌کند که این نابودی، نه تنها یک مجازات از سوی خداوند؛ بلکه درسی است که به انسان‌ها داده می‌شود. این درس به انسان‌ها یادآوری می‌کند که در برابر حقیقت هیچ توجیهی پذیرفته نیست و هرگونه تکذیب و لجajt، به طور حتم به فاجعه می‌انجامد.

از منظر علامه جوادی آملی داستان حضرت نوح علیه السلام علاوه بر روایت تاریخی، حامل هشدار جدی برای همه انسان‌هاست؛ هشدار که ضرورت تسلیم در برابر پیام‌های الهی و پرهیز از خودرایی و کفر را گوشزد می‌کند. تکذیب پیامبران و سرکشی در برابر دستورات الهی همواره به نابودی و سقوط منجر شده است؛ این نابودی نه تنها مجازاتی الهی؛ بلکه درسی عبرت‌آموز برای نسل‌های آینده به شمار می‌رود تا از تکرار خطاهای گذشته اجتناب کنند. بنابراین، سرنوشت قوم نوح علیه السلام به عنوان نمادی هشداردهنده عمل می‌کند که مسیر حقیقت و اطاعت از خداوند تنها راه نجات است و دوری از تکذیب حق، اصلی بنیادین در حیات انسانی به شمار می‌آید. این داستان به عنوان یک هشدار برای تمامی انسان‌ها مطرح است که باید در برابر پیام‌های الهی تسلیم شوند و از خودرایی و کفر پرهیزند. به نظر ایشان، تکذیب پیامبران و سرکشی در برابر دستورات الهی، نتیجه‌ای جز نابودی ندارد. این نابودی، نه تنها به عنوان یک مجازات؛ بلکه به عنوان یک درس عبرت برای نسل‌های آینده است تا آنها از تجربیات گذشته عبرت بگیرند و از تکرار اشتباهات پرهیز کنند. در واقع، سرنوشت قوم نوح علیه السلام باید به عنوان یک زنگ خطر برای انسان‌ها عمل کند تا از تکذیب حق و سرکشی از آن دوری کنند و در مسیر حقیقت و اطاعت از خداوند قدم بردارند.

دو. پیروی از اکثریت گمراه، سبب هلاکت

یکی از مهم‌ترین درس‌های داستان حضرت نوح علیه السلام، هشدار درباره پیروی از اکثریت گمراه است. حضرت نوح علیه السلام در طول نُه قرن دعوت به توحید و اصلاح جامعه خود را پیگیری کرد؛ اما به رغم تلاش‌های مداوم او، تنها عده کمی به این دعوت پاسخ مثبت دادند و بیشتر مردم با لجajt و تکذیب مواجه شدند. در این راستا، حضرت نوح علیه السلام به قوم خود هشدار داد که حقیقت همواره با اکثریت همراه نیست و معیار حق، تعداد پیروان نیست؛ بلکه همان‌طور که در قرآن آمده است، معیار حقانیت، بر اساس وحی الهی و عمل به آن است، نه صرفاً بر اساس تعداد پیروان.

علامه جوادی آملی در تفسیر این بخش از داستان حضرت نوح علیه السلام به این نکته اشاره می‌کند که قوم نوح در مقابل دعوت‌های او قرار گرفتند و با اعتراضات و توهین‌ها، او را مورد آزار قرار دادند.^۱ حضرت نوح علیه السلام پس از آنکه از گمراهی اکثریت قومش آگاه شد، به طور قاطع و محکم تأکید کرد که تصمیم خود را برای تبلیغ دین الهی نخواهد تغییر داد. او به قوم خود فرمود: «فَأَجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرَكُمْ عَلَيْكُمْ عُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ»^۲ و اعلام کرد که با توکل بر خدا، هرگونه مخالفت از جانب قومش را نادیده خواهد گرفت. این تصمیم حضرت نوح علیه السلام، نمونه‌ای از استقامت در برابر اکثریت گمراه است که از نظر علامه جوادی آملی، برای همگان در طول تاریخ عبرت‌آموز است.^۳

این نکته که حضرت نوح علیه السلام با وجود اینکه تنها گروهی اندک از قومش به او ایمان آوردند، هیچ‌گاه از مسیر خود منحرف نشد، پیام مهمی دارد. علامه جوادی آملی در تفسیر این بخش اشاره می‌کند که حضرت نوح علیه السلام در برابر اکثریت کافران، هیچ‌گاه به دنبال جلب رضایت آنها و تغییر حقیقت برای راضی نگه داشتن اکثریت نبود. او به جای تسلیم شدن در برابر فشار اکثریت، همچنان بر حقیقت و رسالت خود پایبند ماند.^۴

این بخش از داستان حضرت نوح علیه السلام به‌ویژه برای انسان‌ها در تمام دوران‌ها، هشدار می‌دهد که نباید حقیقت را به خاطر تعداد پیروان آن سنجید. حقیقت همواره در اقلیت و در پیروان آن است که به درستی و صداقت در مسیر حق گام می‌گذارند، نه در کسانی که بر اساس جهل و نادانی از آن دور می‌شوند. علامه جوادی آملی بیان می‌کند که در عصر ما نیز باید از این آموزه استفاده کنیم و از پیروی کورکورانه از اکثریت پرهیز کنیم؛ همانطور که حضرت نوح علیه السلام با پیروان اندکش موفق به نجات یافت، حقیقت همیشه پیروز خواهد بود، حتی اگر در برابر اکثریت گمراه قرار گیرد.

درس‌های حضرت نوح علیه السلام به ما یادآوری می‌کنند که در مسیر حق، انسان باید از جلب رضایت اکثریت پرهیز کند و تنها به خداوند توکل نماید. این درس به‌ویژه در مواجهه با فساد و انحرافات اجتماعی و دینی اهمیت دارد؛ زیرا اگر حقیقت را در برابر اکثریت گمراه فدای سازش و تسلیم کنیم، در نهایت چیزی جز تباهی و فاجعه در پی نخواهیم داشت.

۱. همان، ج ۳۸، ص ۱۸۸.

۲. یونس / ۷۱.

۳. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۸، ص ۱۸۸.

۴. همان، ص ۱۸۸.

سه. تقلیل معرفت به حس‌گرایی معرفتی، سبب گمراهی

در داستان حضرت نوح علیه السلام، یکی از مهم‌ترین عبرت‌ها را می‌توان از تحلیل رفتار قوم او و نادانی‌های آنان گرفت. حضرت نوح علیه السلام در مواجهه با مخالفت‌های قومش که از پذیرش دعوت او سر باز می‌زدند، به‌طور صریح بیان کرد که آنان «جاهل» هستند: «وَلَكِنَّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ».^۱ این بیان حضرت نوح علیه السلام نه تنها اشاره به عدم آگاهی آنان در شناخت حق و حقیقت داشت؛ بلکه دلالت بر ناآگاهی آنها در جنبه‌های مختلف معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و نظام ارزشی داشت.

علامه جوادی آملی در تفسیر این بخش، به‌طور خاص اشاره می‌کند که قوم نوح در زمینه معرفت‌شناسی، تنها به احساسات و تجربیات حسی تکیه داشتند و از درک عمیق‌تر حقیقت و معرفت‌های الهی غافل بودند.^۲ در انسان‌شناسی، آنان انسان را موجودی مادی و زمینی می‌دیدند و از حقیقت روح الهی که در انسان دمیده شده، غافل بودند: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»^۳ این نادانی‌ها باعث می‌شد که آنان معیارهای ارزشی غلطی داشته باشند و به‌جای توجه به ایمان و تقوا، به ثروت و تکاثر اهمیت می‌دادند و اهل ایمان و فقرا را پست و بی‌ارزش می‌پنداشتند.^۴

این طرز تفکر غلط تنها مختص قوم نوح علیه السلام نبود؛ بلکه در دوران پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله، نیز شاهد بودیم که برخی از اشراف و سرمایه‌داران، ارزش و شرافت را در مادیات و قدرت می‌دیدند و به دین و ایمان توجه نمی‌کردند. به‌همین دلیل، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز با چنین نگاه‌هایی مواجه بود و در مقابل، همواره بر این نکته تأکید داشت که معیار شرافت نزد خداوند، ایمان و تقواست، نه ثروت و مقام اجتماعی: «عَبَسَ وَتَوَلَّى * أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى».^۵

این عبرت‌ها به ما می‌آموزد که معیارهای ارزشی که بر مبنای مادیات و ظاهر استوارند، به جهل و انحراف می‌انجامد و جامعه را از درک حقیقت دور می‌کنند. درس‌های داستان حضرت نوح علیه السلام به ما یادآوری می‌کنند که باید از ظواهر فریبنده دوری کنیم و توجه خود را به ارزش‌های اصیل

۱. احقاف / ۲۳ و هود / ۲۹.

۲. ر.ک: جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۸، ص ۱۹۸-۱۹۵.

۳. حجر / ۲۹.

۴. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۸، ص ۱۹۸-۱۹۵.

۵. عبس / ۲-۱.

۶. جوادی آملی، *تسنیم*، ج ۳۸، ص ۱۹۸-۱۹۵.

انسانی مانند ایمان، تقوا و معرفت الهی معطوف سازیم. این آموزه‌ها در تمام اعصار و برای تمامی جوامع کاربرد دارند.

چهار. کفران نعمت خداوند، سبب دگرگونی نعمت به نعمت

یکی از عبرت‌های عمیق داستان حضرت نوح علیه السلام در قرآن، نقش دوگانه نعمت‌های طبیعی مانند باران است که می‌تواند نماد مهر یا قهر الهی باشد. این دوگانگی بستگی به رفتار انسان دارد: اینکه چگونه به نعمت‌های خداوند پاسخ می‌دهد و چه مسیری را در برابر حق انتخاب می‌کند؟

باران، در حالت عادی، جلوه‌ای از رحمت الهی است که زمین مرده را زنده می‌کند و به انسان‌ها حیات می‌بخشد: «فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا»^۱ خداوند در قرآن، این نعمت را پاسخی به استقامت در مسیر حق و توبه و استغفار می‌داند: «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا * يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا»^۲ در این حالت، باران پاداشی برای کسانی است که در برابر نعمت‌های الهی شکرگزارند و از مسیر هدایت فاصله نمی‌گیرند.

اما در داستان حضرت نوح علیه السلام همین باران و آب‌های جوشیده از زمین، به ابزار قهر الهی تبدیل شدند. قوم نوح علیه السلام که پیام‌های الهی را تکذیب کردند و در برابر دعوت‌های مداوم او به ناسپاسی و سرکشی پرداختند، با آبی که از آسمان فرو ریخت و از زمین جوشید، به نابودی کشیده شدند: «فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّهِمِرٍ * وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدَرٍ»^۳.

علامه جوادی آملی در تحلیل این بخش از داستان حضرت نوح علیه السلام، باران را نمادی از آیت مهر و قهر الهی می‌داند. ایشان تأکید می‌کنند که این نعمت، در ذات خود جلوه‌ای از رحمت خداوند است؛ اما رفتار انسان‌ها تعیین می‌کند که آیا این نعمت، به برکت و حیات تبدیل شود یا به عذاب و نابودی. از نگاه علامه، قوم نوح علیه السلام با سرپیچی و ناسپاسی از پیام‌های الهی، خود را از دایره رحمت خداوند بیرون کردند و این نعمت به ابزاری برای مجازات آنها تبدیل شد.^۴

این بخش از داستان نوح علیه السلام هشدار جدی برای تمام انسان‌هاست. عبرت آن در این است که نعمت‌های الهی، همچون باران، می‌توانند بستری برای رشد و سعادت باشند؛ اما اگر انسان ناسپاسی

۱. بقره / ۱۶۴.

۲. نوح / ۱۱-۱۰.

۳. قمر / ۱۲-۱۱.

۴. ر.ک: جوادی آملی، تسنیم، ج ۸، ص ۱۹۳.

کند و از مسیر حق منحرف شود، همین نعمت‌ها به عامل عذاب تبدیل خواهند شد. این درس به ما یادآوری می‌کند که شکرگزاری، استقامت در مسیر حق و بهره‌برداری درست از نعمت‌ها، راهی برای جلب رحمت الهی است و ناسپاسی یا تکذیب حق، نتیجه‌ای جز قهر الهی در پی نخواهد داشت.

پنج. ایمان و عمل صالح، رمز نجات انسان

علامه جوادی آملی در تفسیر تسنیم، داستان همسر و فرزند حضرت نوح علیه السلام را بیانگر تأکید قرآن بر اصالت ایمان و عمل صالح می‌داند. وی تصریح می‌کند که در نظام الهی، پیوندهای نسبی و خانوادگی در صورت فقدان تقوا و اطاعت الهی، نقش مؤثری در نجات ندارند. این تحلیل، تمایز معیارهای الهی از ارزش‌سنجی‌های دنیوی را روشن ساخته و ایمان حقیقی را شرط بنیادین رستگاری در دنیا و آخرت معرفی می‌نماید.^۱

پسر حضرت نوح علیه السلام با وجود نسبت خانوادگی با پیامبری اولوالعزم، به دلیل بی‌اعتقادی و همراهی با باطل، از رحمت الهی محروم گردید. علامه جوادی آملی در تفسیر آیه «عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ» آن را تعبیری حقیقی می‌داند که بیانگر تأثیر اعمال بر هویت وجودی انسان است. از منظر وی، بی‌ایمانی و رفتار گمراه‌کننده می‌تواند به دگرگونی ماهوی فرد بینجامد، به گونه‌ای که حتی پیوند نسبی با پیامبران نیز نمی‌تواند مانع سقوط معنوی او شود.^۲

همسر حضرت نوح علیه السلام نیز نمونه‌ای بارز از بی‌اثر بودن روابط نسبی در غیاب ایمان و عمل صالح است. وی در کنار همسر لوط علیه السلام به عنوان شاهدی قرآنی معرفی می‌شود که نشان می‌دهد حتی نزدیک‌ترین پیوندها با پیامبران نیز بدون اعتقاد و اطاعت الهی، موجب نجات نمی‌گردد. این تحلیل، بر جهان‌شمولی معیارهای الهی تأکید دارد و بیان می‌کند که ایمان و عمل صالح، یگانه ملاک مقبولیت و نجات‌اند که هیچ نسبت ظاهری جایگزین آنها نمی‌شود.^۳

به‌زعم علامه جوادی آملی، داستان همسر و پسر حضرت نوح علیه السلام هشدار می‌دهد که همیشه برای بشر است که بر مسئولیت فردی در مسیر ایمان تأکید دارد. وی معتقد است که نجات نزد خداوند تنها در پرتو ایمان و عمل صالح ممکن است و هیچ پیوند نسبی یا موقعیت دنیوی جایگزین آن نمی‌شود.^۴

۱. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۹، ص ۴۰۸.

۲. همان، ج ۳۸، ص ۳۲۴.

۳. همان، ج ۲۹، ص ۴۰۸.

۴. همان، ج ۳۸، ص ۳۶۵.

تفسیر، بر ضرورت مراقبت از باور و رفتار در برابر آزمون‌های نفسانی و دنیوی تأکید می‌کند و الگویی پایدار برای حفظ اصول توحیدی و ارزش‌های معنوی در زندگی فردی و اجتماعی ارائه می‌دهد.

نتیجه

داستان حضرت نوح علیه السلام به عنوان یکی از برجسته‌ترین قصص قرآنی، حاوی آموزه‌های عمیق تربیتی و اخلاقی است که پاسخ‌گوی بسیاری از چالش‌های انسان معاصر به شمار می‌روند. در عصری که انسان با ضعف ایمان، گسترش فردگرایی، کم‌تحملی در برابر مشکلات و سردرگمی ارزشی مواجه است، مفاهیمی چون: صبر، توکل، شکرگزاری، ادب معاشرت و خیرخواهی که در این داستان به روشنی مطرح شده‌اند، می‌توانند به عنوان راهکارهای عملی و معنوی برای بازسازی هویت اخلاقی و تربیتی افراد و جوامع مورد استفاده قرار گیرند.

تفسیر تسنیم، بر اهمیت استقامت در ایمان و توکل بر خدا در مواجهه با فشارهای اجتماعی و فرهنگی تأکید دارد و این موارد را به عنوان کلیدهای عبور از بحران‌های اخلاقی امروز معرفی می‌کند. همچنین، پیام هشداردهنده داستان نوح علیه السلام درباره پیامدهای انکار حق و سرپیچی از دستورهای الهی، گوشزدکننده ضرورت بازنگری در رفتار فردی و جمعی انسان معاصر است. بدین ترتیب، بهره‌گیری از آموزه‌های این داستان در چارچوب تربیت معنوی و اخلاقی، می‌تواند زمینه‌ساز تقویت بنیان‌های اخلاقی، افزایش مسئولیت‌پذیری و ارتقاء سلامت روانی و اجتماعی در جوامع مدرن باشد و به عنوان الگویی اثرگذار، مسیر تربیت نسل‌های آینده را هموار سازد.

منابع و مآخذ

الف) کتاب‌ها

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- ابن خلدون (۱۳۷۵ ش). العبر؛ تاریخ ابن خلدون. ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴ ق). معجم مقاییس اللغة. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ارشادی، عین‌الله (۱۳۸۰ ش). سیمای حضرت نوح علیه السلام. تهران: فردا به.
- اسماعیل‌نژاد، الهام (۱۳۹۲ ش). اسرائیلیات داستان نوح پیامبر علیه السلام در تفاسیر فریقین. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- آلوسی، شهاب‌الدین (۱۴۱۵ ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دار الکتب العلمیة.

- بستانی، محمود (۱۳۷۶ ش). پژوهشی در جلوه‌های هنری داستان‌های قرآن. مشهد: آستان قدس رضوی.
- بغدادی، علاء‌الدین علی بن محمد (۱۴۱۵ ق). لباب التأویل فی معانی التنزیل. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- بلاغی، سید محمد (۱۳۸۴ ش). بررسی تحلیلی سرگذشت حضرت نوح علیه السلام از دیدگاه قرآن و عهدین. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده اصول الدین قم.
- بنار، الهه (۱۳۹۴ ش). بررسی عناصر داستانی در داستان حضرت نوح علیه السلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.
- بهرامی سیاوشانی، داود و دانیال (۱۳۹۵ ش). نوح در قرآن و اساطیر. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (بی‌تا). درس‌ها و عبرت‌های عاشورا در کلام رهبری. بازبایی شده از: <https://B2n.ir/s21534>
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹ ش). تفسیر موضوعی قرآن کریم. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۸ - ۱۳۸۸). تفسیر تسنیم. قم: اسراء.
- ذوالفقاری، علی (۱۳۸۹ ش). حضرت نوح. تهران: میثم تمار.
- رحمانی، روشن (۱۴۰۳ ش). قصه. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- زمخشری، ج. (۱۴۲۹ ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- سید قطب (۱۴۰۳ ق). فی ظلال القرآن. بیروت: دار الشروق.
- شاددل، مرضیه (۱۳۹۲ ش). تحلیل عنصر گفتگو در داستان‌های قرآنی با تکیه بر داستان حضرت نوح علیه السلام و حضرت موسی علیه السلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- صدیق‌پور، محبوبه (۱۳۹۷ ش). قصه زندگی حضرت نوح علیه السلام، حضرت هود علیه السلام و حضرت صالح علیه السلام. تهران: کتاب تارا.
- صنعانی، عبدالرزاق (۱۴۱۰ ق). تفسیر القرآن. ریاض: مکتبة الیرشد.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ ق). مجمع البیان لعلوم القرآن. تهران: ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ ق). جامع البیان عن تأویل آی القرآن. بیروت: دار المعرفة.
- قائمی‌مقدم، مهدی (۱۳۸۹ ش). عبرت و تربیت در قرآن و نهج البلاغه. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- قلی‌پور، مریم (۱۳۹۷ ق). نمادسازی قرآن کریم در داستان حضرت نوح علیه السلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی.

- ماندگارنیا، اسحق (۱۳۹۴ ش). بررسی تطبیقی داستان حضرت نوح علیه السلام در قرآن و عهدین. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه مفید.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۲ ق). بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمة الاطهار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۶ ش). فلسفه تاریخ. تهران: صدرا.

ب) مقاله‌ها

- بیات، فریبرز؛ سید محمدصادق مهدوی و باقر ساروخانی (۱۴۰۱ ق). بحران اخلاقی از دیدگاه شهروندان تهرانی. مطالعات اخلاق کاربردی. ۱۸ (۳). ۶۷-۱.
- <https://doi.org/10.22081/jare.2023.65097.1783>
- پروین، جلیل؛ محمدعلی مهدوی‌راد و فریبا شجاعی (۱۳۹۷ ش). تحلیل تطبیقی طوفان نوح در قرآن و تورات. پژوهشنامه تفسیر و زبان قرآن. ۷ (۱). ۷۴-۵۹.
- <https://doi.org/10.30473/quran.2018.5212>
- جلیلی تل چگاه، فرهاد؛ علیرضا کلدی و حسین آقاجانی مرساء (۱۴۰۱ ش). تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی با تأکید بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی: مورد مطالعه شهر تهران. مطالعات جامعه‌شناسی. ۱۵ (۲). ۱۵۹-۱۴۳.
- <https://doi.org/10.30495/jss.2021.1925403.1311>
- شاکرنژاد، احمد (۱۳۹۶ ش). مبانی اخلاق اجتماعی در معنویت‌گرایی جدید و چالش‌های آن. اخلاق پژوهی. ۱۰ (۲). ۱۴۹-۱۲۳.
- شجاع پوریان، ولی‌الله (۱۳۹۲ ش). تأملی در شاخصه‌های قصه در قرآن. فصلنامه ادب عربی. ۵ (۲). ۱۳۳-۱۱۳.
- <https://doi.org/10.22059/jalit.2014.50260>
- شمخی، مینا و نصره باجی (۱۳۹۸ ش). «اسرائیلیات در تفسیر منهج الصادقین با تأکید بر داستان نوح علیه السلام در سوره هود علیه السلام». سراج منیر. ۱۰ (۲). ۱۳۹-۱۵۹.
- <https://doi.org/10.22054/ajsm.2021.7088.1069>
- شمس‌بخش، ناصر و زهرا مطهری (۱۳۹۸ ش). بررسی تطبیقی داستان حضرت نوح (ع) از نظر قرآن کریم و کتاب مقدس. مطالعات تطبیقی قرآن پژوهی. ۴ (۲). ۹۰-۶۹.
- عزیزی‌مهر، خیام (۱۴۰۰ ش). مسئله اقتدار ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران: تنزل یا تداوم؟. بررسی مسائلی اجتماعی ایران. ۱۲ (۲). ۳۲-۷. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.87902.7>
- قائمی مقدم، محمدرضا «روش عبرت دهی در قرآن». تربیت اسلامی. ۱۰ (۱). ص ۳۸-۹.
- میرزایی، رضا و سمیه دلیر صف‌آرای اخگر (۱۳۹۷ ش). بحران معنویت در جهان معاصر. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. ۲۲ (۱). ۱۱۲-۹۳.